

Berlin, orașul real și cel ficțional

Din avion, Berlinul și împrejurimile lui par o machetă perfectă - spații bine delimitate, o rețea de străzi și șosele care se întretaie și comunică impecabil între ele, careuri de clădiri cu cinci-șase etaje, albe cu acoperișuri roșii, depozite identic aliniate, parcuri aparent egale ca dimensiuni, uneori cu lacuri rotunde în mijloc, terenuri de sport. Fiecare parcelă de pământ îți dă senzația că e folosită cu un scop bine gândit de dinainte, nu vezi maidane, fabrici sau hale industriale abandonate, grupuri de case în paragină despărțite unele de altele de bucăți inutile de cîmp. De parcă un arhitect și-ar fi planificat de la bun început orașul ca pe a *good place to live*, un loc ideal pentru cei care trăiesc acolo. Aceasta a fost și una dintre temele celei de-a 15-a ediții a Festivalului Internațional de Literatură de la Berlin - orașe ale viitorului, orașe ficționale *versus* orașe reale. Mai arunc încă o privire, cu emoție, orașului pe care tocmai îl survolăm. Este pentru prima oară când ajung aici, deși de câțiva ani Berlinul exista pe lista locurilor pe care mi-aș fi dorit să le vizitez, înaintea multor alte capitale ale lumii. Am mai coborât un pic, ne apropiem de pistă - în mijlocul îngrămădirii urbane tronează Berliner Fernsehturm, turnul de televiziune redegist care s-a vrut, în anii '60, un simbol al Berlinului de Est. Cu cei 368 de metri ai săi, este a patra structură ca înălțime din Europa, îl vezi de aproape oriunde în partea centrală a orașului și nu te poți rătăci, toate drumurile duc la Alexanderplatz.

Însă imaginea din avion nu este nici pe departe o imagine reală a Berlinului. Un oraș aparent haotic și creativ, dar care are „la bază” o solidă disciplină nemtească. Un oraș divizat și reunificat unde poți simți, în același timp, un socialism „lejer”, familiar și oarecum reconfortant pentru că-ți trezește amintiri adînc îngropate în memorie, dar și Occidentul „profund”, adevărat, la care visam noi, toți cei din Est. Însă, înainte de toate, un oraș viu, efervescent, de care ți se face dor încă dinainte de a-l părăsi, încă din momentele în care îl străbați, așteptîndu-te ca la fiecare colț de stradă să descoperi ceva nou.

My charming Berlin

De data aceasta am folosit o aplicație, stay.com, și mi-am încropit încă de acasă un ghid virtual, ținînd cont de recomandările altora. Am îngrămădit pe hartă „obiective” cît pentru o lună, încercînd să apreciez distanțele, apoi am lăsat GPS-ul să-și facă treaba. Din cînd în cînd mă uitam amuzată la turiștii americani de vîrsta a treia care își fluturau hărțile on paper, învîrtindu-le pe toate părțile - „Are you sure we are here?” („Ești sigur că sîntem aici?”). Cîte orașe n-am vizitat așa, cu hărți din care nu pricepeam nimic! Însă acum mă orientam după „bulina” mea de pe harta virtuală, mă deplasam eu, se muta și ea. Singurul dezavantaj - acea rătăcire dulce pe străzile unui oraș străin, momentul în care te pierzi și nu mai știi unde ești, încerci să refaci drumul din memorie, scoțoești după repere și în sfîrșit descoperi ceva cunoscut, o florărie, un fast-food, un scuar și te bucuri ca un copil care se joacă de-a exploratorii - da, sînt pe drumul cel bun! GPS-ul îți anulează reperele tale și ți le împrumută pe ale lui.

Așadar, aplicația a denumit ghidul meu virtual *My charming Berlin*, un nume predestinat, așa zice, fiindcă aproape tot ce am descoperit în Berlin, în doar trei zile, mi s-a părut fermecător.

În prima seară, după ploaie, cu niște nori dramatici deasupra capului (toți norii din Berlin mi s-au părut „photoshopați”, spre deosebire de norii pîcloși și otova din București), pe străduțele cochete din Nikolaiviertel care îmi amintesc de Cluj, printre baloane de săpun și urși imenși de pluș care se odihnesc pe bordură cu fețe mucale. Comand pui, iar chelnerul neamț, cu un șorț lung și alb, impecabil, și cu o falsă atitudine extrem de serioasă, profesională, care ascunde un zîmbet ușor ironic, îmi spune că „am greșit” localul. „Noi avem doar specialități de porc, puilul e peste drum!”. Doi englezi *middle age* se înfruptă din primii lor currywursti uriași. Turiștii reapar ca ciupercile după ploaie și invadează localurile, mă întreb unde au stat ascunși pînă acum. Berlinul e plin de turiști, indiferent de sezon, însă de multe ori nu-i recunoști pe stradă, nu-i vezi bulucindu-se ca la Paris și afixîndu-și cu ostentație statutul de turist. O explicație ar fi faptul că Berlinul are mai multe centre de interes, culturale și nu numai, aflate la o distanță destul de mare unele de altele, așa că turiștii sînt nevoiți să folosească trenurile S-Bahn și U-Bahn, să se amestece cu berlinezii. În plus, mai e și senzația că ești înghițit de mările oraș cosmopolit și că, într-un timp extrem de scurt, începi să-i apariții.

Într-un supermarket de lîngă Alexanderplatz, alintată de berlinezi Alex, tinerii cumpără bere la 50 de cenți doza, ca să o bea pe bordură. În Berlin poți bea în spațiile publice oriunde și în orice condiții, un vine nici un jandarm ca să te ia la rost că ai încălcat legea și să-ți facă proces-verbal, cum ni se întîmpla, în adolescență, în parcul Cîșmigiu. Așadar, se bea bere nu doar în Alexanderplatz - loc de întîlnire și de șuete, poți vedea, de pildă, în S-Bahn, oameni la costum care se întorc de la job, deschid cîte o sticlă de bere rece și dau noroc. Atitudinea berlinezilor e, în general, extrem de relaxată, par oameni fără probleme care se bucură de orașul lor. De exemplu, se adună în Alexanderplatz seară de seară, fără vreun scop anume, aparent nu se întîmplă nimic aici, în afară de spectacolul stradal oferit de artiști de toate genurile care strîng măruntăș pentru bere, mîncare sau „for weed” - „pentru iarbă” (cum scria pe o pancartă a unui hippie destul de fumat deja, însă nimeni nu avea nimic să-i reproșeze). Alexanderplatz este o piață oarecum gri, rece, comunistă, cu o mască occidentală, înconjurată de zeci de magazine, fast-food-uri și buticuri cu haine de firmă și de fițe, mirosind amestecat a cîrnați, prăjeli, burgeri, *noodles* chinezești, condimente indiene și a toate aromele din lume. Într-un colț, un ucrainean cîntă la chitară și un domn în vîrstă, în cărucior cu roțile, e un fel de *promoter* - îi face galerie și adună public. Chiar în mijloc, un grup de artiști se joacă cu focul, jonglează spectaculos cu torțe aprinse. Într-un pasaj, un puști spune, într-o engleză aproximativă, că n-a mai mîncat de trei zile și desenează pe asfalt, pe teme sociale și politice. De data asta, *promoter*-ul e un cîine. Toate aceste lucruri se întîmplă în paralel și par să nu se sfîrșească niciodată, dacă se termină ceva, începe altceva. Și tot în paralel se bea bere, se discută, unii se oferă să-ți facă tatuaje, alții se sărută și nu neapărat cu parteneri de sex opus.

Las în urmă Alexanderplatz cu senzația că am fost într-un Turn Babel, într-o lume globalizată, dar care supraviețuiește într-o armonie deplină, cu toate ciudățeniile ei.

La ora 11, în timpul săptămîinii, toate pub-urile și berăriile sînt pline. Văd cupluri de 60-70 ani care se simt bine în fața halbelor cu spuma lor regulamentară, perfectă, și mă gîndesc cu amărăciune la părinții mei din România și la alții asemeni lor care nu au parte de o astfel de normalitate. Mă așez la o mică berărie, pe colț, unde scrie că ei produc berea „în casă”. Sînt doar trei mese pe totuor, însă vînzoleala de aici are ceva aparte, ori e un vad bun, ori berea e foarte bună. Observ la masa de alături doi bătrîni care își beau berea în tihnă, povestesc de-ale lor, probabil deapănă niște amintiri, căci au o atitudine ușor nostalgică (pentru că nu vorbesc germana, încerc să deduc stăru, povești, relații între oameni). Mă gîndesc automat la moșuleții noștri „de cartier”, cu berea la pet în mînă, seara, în fața buticurilor non-stop. Ca înfățișare, nici aceștia doi nu sînt departe, iar ca relație pare să fie vorba despre o îndelungată prietenie. La un moment dat, unul se ridică și pleacă. Descopăr că celălalt are un șorț în față, vine la masa mea, mă întreabă dacă mi s-a luat comanda. Ne conversăm un pic, vorbește, ca majoritatea berlinezilor, o engleză impecabilă. E patronul, omul care face berea. Și-mi aduce zîmbitor, cu gesturi de o lejeritate care mă emoționează, cea mai bună bere pe care am băut-o vreodată.

Mă întorc spre hotel, pe străduțe pustii, străbătute doar de bicicliștii nocturni, și-mi imaginez că orașul adoarme treptat și că distracția e pe sfîrșite. Însă aud un zvon de muzică. Într-o piațetă, pe un ring improvizat de dans, se dansează samba. Mă interesez, este un mic festival de dans, în seara aceasta e samba, mîine va fi tango argentinian. Vreo zece cupluri obișnuite, oameni care în timpul zilei sînt probabil funcționari la vreo bancă sau agenți de vînzări, exersează cu seriozitate mișcărilor, în compania unui profesor latino care dansează halucinant. Prietenii lor, care n-au curaj să danseze, îi susțin de pe margine, beau vin din pahare înalte, cu picior.

Las în urmă și această ultimă oază de culoare și mă gîndesc cu tristețe în ce lume de întuneric uniform, în ce închisoare de la marginea Europei am trăit noi atîta amar de vreme. O lume care încă își pune amprenta asupra străzii, a orașelor și încă mai face ravagii în mințile noastre care se străduiesc acum să reinventeze bucuria de a trăi.

Construcție (și reconstrucție)

La lumina zilei, sub un soare pașnic de septembrie, orașul își intră în ritmul lui obișnuit. Trafic fluid, reconfortanta absență a claxoanelor, mașini puține la semafoare, oamenii sînt pe la treburile lor. Întreaga zonă centrală îți creează senzația unui imens și perpetuu șantier și asta se întîmplă, din cîte am înțeles, de ani buni. Ocolești clădirile în construcție, altele în curs de restaurare, peste tot sînt macarale care își mișcă lent brațele deasupra orașului, utilaje de tip *bobcat*, cărămizi și mormane de nisip, vezi chiar și panouri cu chipurile celor care muncesc pentru oraș, pentru comunitate - bărbăți zîmbitori, cu căști de protecție pe cap. Berlinezii sînt nemulțumiți, proiectele evoluează lent, lucrările nu se mai termină. Păi, unde e lucrul bine și rapid făcut, specific german? - întreb. Așa ar fi - mi se răspunde -, doar că muncitorii de rînd nu sînt nemți, sînt polonezi, cehi, unguri, letoni, obișnuți să mai tragă și chiulul, ca-n comunism. Mai aflu că s-a investit enorm în Berlinul de Est, ca să ajungă la nivelul celui de Vest, și încă se investește. Pînă și pe mijlocul faimosului bulevard Unter den Linden, unde ar trebui să te bucuri de umbra și verdele teilor care îl denumesc, cei mai mulți dintre ei replantați prin 1950, după Război, se înșiră șanțurile, plasele și cordoanele șantieristilor. Mă uit de-a lungul unui alt bulevard din Mitte și recunosc o imagine familiară - „mîndrele” blocuri socialiste, aici colosale, de 10-15 etaje, renovate însă, amintesc de un trecut comun.

Mă gîndesc la destinul atît de special al acestui oraș, distrus aproape în totalitate de bombardamente, apoi refăcut, distrus parțial de comunism, acum încă în curs de refacere, și la faptul că reconstrucția le-a intrat berlinezilor în sînge, au acceptat-o ca pe un dat, în timp ce mă îndrept spre Checkpoint Charlie, așteptîndu-mă să găsesc

aici măcar un fragment din Zid. Nu există, însă sînt multe fotografii, un muzeu al Zidului și o barieră simbolică între Est și Vest unde păzesc doi soldați „americani“, înconjurați de o mică mulțime de turiști. O fotografie cu ei costă 3 euro și, în schimb acesteia, soldații oferă un adevărat spectacol. Gîndul că te poți amuza astăzi de niște întîmplări grave ale istoriei e cumva liniștitor, înseamnă că trăim într-o lume normală, aparent la adăpost de conflicte. Soldații îi întrebă pe turiști de unde sînt. Din Canada, din Mexic, din Finlanda, din Japonia - iar răspunsurile lor te emoționează, te simți dintr-odată „universal“. Dar soldații își iau rolul în serios - „N-aveți voie să treceți, vă aflați în restricted area!“. Apoi, „Baby, don't touch me!“ („Iubito, nu mă atinge!“), o doamnă se apropie timidă ca să se pozeze, soldatul îi sărută mîna plină de curtoazie, în mulțime se aud rîsete. Este unul dintre cele mai relaxante momente pe care le-am trăit la Berlin, tocmai pentru că avea în spate toată acea încărcătură grea a istoriei recente, spasmele și chinul unui oraș împărțit în două, viețile irosite ale celor care au încercat să ajungă dincolo de Zid.

La Monumentul Holocaustului, în labirintul de blocuri cenușii din piatră din ce în ce mai înalte, care te apasă, te sufocă, ești asaltat și „vînat“ de diferiți oameni care îți cer să semnezi petiții sau să faci mici donații pentru toți nenorociții lumii - de la înfometajii din Somalia la sinistrații din Nepal. Într-o margine, cocoțați pe pietre, cu doze de Cola în mînă, o clasă de copii învață de la o profesoară despre cei șase milioane de evrei asatinați în timpul Holocaustului. Vizavi, la terasele unor sud-americani „cu vedere“ la monument, asisti la o sută de moduri diferite de a-ți agăța clienții din stradă. Băiatul e convingător și nu repetă niciodată aceeași replică, o personalizează în funcție de turiștii care trec pe lîngă el. Mă așez la o masă lîngă un cuplu de polonezi, îmbrăcați destul de prăpădit, care își numără mărunțișul și împart o pizza Margherita, și alături de un Trabant vopsit în culori fisticii, care îți propune un tur inedit al Berlinului de Est.

La Poarta Brandenburg, se fac tradiționalele poze (sau *selfie* cu *stick*), în timp ce un domn cîntă nostalgic la flașnet. O familie numeroasă de indieni se înghesuie ca să încapă toată în poză - sînt trei generații, de la copii de cinci ani la străbunicii de peste optzeci, unii îmbrăcați în costume tradiționale, toți zîmbind larg, dezvelindu-și dinții albi.

Pe Insula Muzeelor, turiștii stau la coadă încă de dimineață pentru a vedea expoziția temporară a impresionistilor. La Dom, cea mai mare catedrală protestantă din Berlin, poți întîlni compatrioți - unii cîntă la acordeon, două țigănci te abordează: „Du iu spic ingliš?“.

Riul Spree e navigabil, își are meandrele lui și nenumărate canale. Îți poți pierde timpul pe mal, alături de cîțiva berlinezi care lîncezesc la soare cu o carte în mînă și cu bicicleta abandonată alături, într-o rînă, privind vaporășele cu turiști care trec, lăsîndu-te cuprins de o stare de lene în timp ce auzi vocile prin megafone ale ghizilor care prezintă orașul. Vaporășele, în croaziera lor, îți creează senzația unei lumi fluide, mișcătoare, perfecte. Ești pe terasa cu nisip și palmieri a unui teatru - în seara asta, de la 9,30, se joacă *Hamlet*.

Exil și, totuși, acasă

Mă îndrept spre noul sediu al ICR Berlin, iar pe Friedrichstraße începe să plouă. Din cauza trenului suspendat care are aici o haltă importantă, ai senzația că ești în apropierea unei gări, unde timpul se dilată cumva, într-o continuă așteptare. Oamenii își deschid umbrelele, un nebul își predică profețiile în gura mare, în engleză: „Pentru ca America să cadă, trebuia ca mai întîi Germania să cadă. Germania conduce financiar America! Germania trebuie să cadă...“ Trecătorii îl privesc cu curiozitate, o fată îl întrebă pe prietenul ei ce spune, el îi traduce.

Scriptorul Norman Manea susține o lectură la sediul ICR Berlin, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la sfîrșitul Holocaustului, în cadrul Festivalului Internațional de Literatură. Va citi din cel mai recent volum al său, publicat de editura germană Hanser, *Wir sind alle im Exil (Sîntem cu toții în exil)*, unde aduce în discuție identitatea evreiască și contradicțiile unei vieți trăite între Est și Vest, precum și legătura dintre exil, limbă și comunicare, dar și din eseuul său „Monumentele rușinii“. Abia am fost la Monumentul Holocaustului, încă păstrez starea de apăsare.

Monumentul Norman Manea, Berlinul a marcat începutul exilului său. În 1987 era găzduit în apartamentele DAAD din Berlin, împreună cu soția sa Cella (care îl însoțește și astăzi la lectură), în același an apare, în traducere germană, și o parte din volumul său de proză scurtă *Octombrie, ora opt*. În 1988, primea deja o bursă Fulbright la Catholic University din Washington DC, la recomandarea lui Virgil Nemoianu. Am ajuns în fața sediului, tocmai a sosit și Norman Manea, îl surprind spunîndu-i cui va în română că „aici e pentru mine acasă“.

Tocmai acest „acasă“ pare să fie tema principală a discuției cu publicul german care însoțește lectura. Despre scris și despre limbă, despre apartenențe și, inevitabil, despre Nabokov. „Scriu în română și în casă vorbesc tot în română. Dar, bineînțeles, engleza e peste tot. Și m-a influențat. (...) Există un schimb între interior și exterior. Există un schimb, există o legătură, și am avut mult de cîștigat din contactul cu o altă civilizație, cu o altă cultură, cu un alt mod de a gîndi și de a scrie. E o încercare să fii nevoit să scriu în engleză, să predau în engleză, e ca și cum aș juca teatru“, spune scriitorul.

Publicul de la ICR Berlin este un public de institut cultural, ceea ce la noi nu prea există sau abia începe să se formeze. După lectură, am cunoscut o doamnă în vîrstă, desprinsă din ilustrațiile cărților de povești ale fraților Grimm - cu părul alb, prins bătrînește în coc, bluză cu guler tricotat. Mi-a mărturisit, din nou în acea engleză impecabilă specifică berlinezilor, că frecventează toate institutele culturale, dar cu cel român are o legătură specială, de aproape douăzeci de ani. Și ca să fie *politically correct*, se bucură că directoarea e o femeie, din moment ce directorii majorității institutelor sînt bărbați. Ar vrea să se înscrie la cursurile de limba română. Curioasă, o întreb de ce. Răspunsul e fascinant - ca să poată să cînte doinele și alte cîntece din folclorul românesc pe care le-a auzit de-a lungul timpului în limba română.

O centrală electrică dezafectată și un tîrg de artă

Merg, în sfîrșit, cu un S-Bahn, această minunăție de tren care vine din trei în trei minute și străbate Berlinul de la est la vest, și ajung la Kraftwerk Berlin, o fostă centrală electrică unde are loc tîrgul anual Berliner Liste (și unde este și unul dintre cele mai celebre cluburi din Berlin). Spațiul neconvențional de expunere este cu adevărat impresionant, un interior „la gri“, pus în valoare de lumini și plin de standuri ale galeriilor și de lucrări, de la pictură și fotografie la instalații. Mă gîndesc cîte fabrici, hale industriale, uzine și centrale electrice stau la noi degeaba. Și cîți artiști n-au unde să expună.

Și totuși, motivul existenței tîrgului este unul cît se poate de pragmatic și e normal să fie așa, din moment ce trăim într-o lume în care arta se vinde și artiștii trebuie să trăiască. Atunci cînd intri, nu ești doar un vizitator care cască gura, ești un posibil cumpărător și, chiar dacă ai blugi rupți și un tricou decolorat (sau cu atît mai mult), poți fi reprezentantul unui colecționar care sondează „piața“, așa că ești asaltat, cu delicatețe și profesionalism însă, de galeriștii care încearcă să te convingă să cumperi lucrări de 2-3000 de euro, dar și de 20-30.000. Important este să fii informat - ți se expune CV-ul artistului într-un mod prietenos și narativ, de la orașul natal la primele căutări și lucrări din facultate, apoi ți se explică tendințele și tehnica lui din lucrările expuse și ți se dau repere pentru a putea să te raportezi la arta contemporană actuală. Cum a ajuns artistul să folosească anumite tușe. Anumite materiale. Și mai ales ce a vrut artistul să exprime. Partea bună este că, dacă nu ai nici o legătură cu acest domeniu, poți ieși de acolo cu o idee generală, dar destul de clară, despre ce se întîmplă astăzi în artă și că nu e vorba doar despre abstract și despre instalații, este și mult figurativ, este și multă măiestrie pură.

Din partea României au fost cei de la 418 Gallery, cu sprijinul ICR Berlin. Adică Anca Bodea, Maria M. Bordeanu, Ștefan Radu Crețu, Cristian Răduță și Petrică Ștefan. Artiști tineri, încurajați să lucreze și să expună. Am survolat planetele lui Cristian, fiecare pe orbita sa, și ne-am insinuat printre aparatele „de zbor“ fantastice și zumzăitoare ale lui Ștefan, care te fac să te simți de parcă toate pietrele de pe Marte ar prinde viață. De fapt, fiecare poate avea propria sa interpretare.

„Mizeria“ orașului

Festivalul Internațional de Literatură de la Berlin a avut loc între 9 și 19 septembrie în mai multe locuri din acest minunat oraș care nu are un singur centru, ci nenumărate centre culturale. A avut printre invitați nume precum Salman Rushdie, care m-a desființat și inspirat cu *Harun și marea de povești*, Kazuo Ishiguro, care m-a tulburat profund cu *Să nu mă părăsești*, sau Javier Marias, datorită căruia am și acum în minte „orașul conservat în sirop“ din *Romanul Oxfordului*. Dar și pe Mircea Cărtărescu și pe Norman Manea. O „bază“ importantă a festivalului a fost Literaturhaus. O oază în centrul Berlinului de Vest, cel al Occidentului „profund“, o grădiniță fermecătoare, o casă burgheză și elitistă, ale cărei podele scriștură și în ale cărei încăperi nu intră un public mai numeros de 50 de oameni. Aici l-am ascultat pe Mircea Cărtărescu vorbind despre orașe, reale și imaginare, actuale sau futuriste, dar în fond despre un singur oraș căruia îi aparține involuntar, fiindcă nu ne alegem orașele în care ne naștem (și din care fac și eu parte), despre București. „Un oraș extraordinar de poetic“, ar fi spus la final o tînară din public. Cînd mă gîndesc la hala veche de la Obor și la modul în care se reflectă în zidurile ei roșiatice ultimele raze de soare la asfințit, creînd iluzia unei alte lumi, poate mai bună, îi dau dreptate. Mircea Cărtărescu a povestit despre orașele ideale, *a good place to live*, cum spuneam la început, care ar fi bine să fie populate, alături de tot felul de oameni care muncesc cu folos în bresele lor, și de cîțiva scriitori, pentru ca acestea să devină orașe ficționale. A povestit și despre faptul că acești scriitori au nevoie și de imperfecțiuni, și de mizerie, pentru a-și transforma orașul în literatură. Pentru ei nu există locuri perfecte, pentru că pur și simplu viața e „în altă parte“, în locul unde se termină realitatea și începe ficțiunea. Mi-am amintit de Berlinul pe care l-am văzut de sus, din avion, și de macheta lui impecabilă. Mi-am amintit de celălalt Berlin, văzut din stradă. Berlinul din acest articol e un oraș ficțional, o experiență - dacă veți ajunge aici, veți descoperi, poate, un cu totul alt oraș. Îmi este deja dor de el, însă pînă atunci mă reîntorc la București și la toată „mizeria“ lui din care poți re(crea) orice: culori, amintiri, străzi, îl poți transforma în praf sau în fluturi.